

गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका (तेस्रो संशोधन), २०६६

पृष्ठभूमि

हाम्रो देशमा विकराल समस्याको रूपमा रहेको विद्यमान गरिबीलाई निवारण गरी विपन्न जनताको आर्थिक, सामाजिक स्तरलाई माथि उठाउनु नै राष्ट्रका सामु सबैभन्दा ठूलो चुनौती रहेकोछ । आठौं योजनाकालदेखि नै गरिबी निवारणलाई प्रमुख उद्देश्य राखी विविध क्षेत्रगत तथा लक्षित कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी सञ्चालन गरिएका छन् । सोही अनुरूप अति विपन्न परिवारहरूलाई लक्षित गरी गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम २०५६ साल देखि मुलुकका सबै निर्वाचन क्षेत्रमा सञ्चालन हुदै आएको छ । गरिबी निवारणका लागि कार्यक्रमका माध्यमबाट गरिबहरूलाई आर्थिक, सामाजिक साधन एवं स्रोत र सुविधाहरूमा पहुँच बढाउनु आवश्यक रहेको छ । जसले गरिबहरूको आत्मविश्वास बढाउनुका साथै विकास प्रक्रियाको तर्जुमा, कार्यान्वयन र सञ्चालनमा सक्रिय सहभागिता हुन गई तिनीहरूलाई मूलप्रवाहमा संलग्न हुन सक्ने अवसर प्रदान गर्दछ । उक्त कुरालाई आत्मसात गर्दै गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रमले आर्थिक रूपले अति विपन्न परिवारहरूलाई विकास प्रक्रियामा संलग्न हुने अवसर श्रृजना गर्न खोजेको छ । यस कार्यक्रमलाई गरिबी निवारणका लागि लक्षित गरेर संचालित अन्य कार्यक्रमहरूसँग निकटतम् र समन्वयात्मक सम्बन्ध राख्दै दोहोरो नपने गरी सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार (मं.प) को मिति २०७४/०२/१९ निर्णयानुसार सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा रहने व्यवस्था गरेकाले विद्यमान संरचनामा रही यस कार्यक्रमको कार्यान्वयनकालागि नेपाल सरकारले यो निर्देशिका तयार गरी लागू गरेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

(क) यस निर्देशिकाको नाम: "गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६६" रहेको छ ।

(ख) यो निर्देशिका नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको मितिबाट लागू हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा:

(क) "ऐन" भन्नाले सहकारी ऐनलाई जनाउँछ ।

(ख) "नियमावली" भन्नाले सहकारी नियमावलीलाई जनाउँछ ।

३. उद्देश्य:

कार्यक्रम संचालित क्षेत्रका अति विपन्न परिवारलाई रोजगारी तथा आयमूलक क्रियाकलापहरूको माध्यमद्वारा सामाजिक, आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न गराउँदै गरिबीको रेखाबाट माथि उठाई स्वावलम्बनतर्फ अग्रसर गराउनु यसको मूलभूत उद्देश्य रहेको छ । यसका अतिरिक्त अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू यस प्रकार छन्:

३.१ सामाजिक परिचालनका माध्यमबाट विपन्न परिवारलाई संगठित हुने अवसर श्रृजना गर्ने ।

३.२ स्थानीय स्तरमा मानव संसाधनको विकास गरी सामाजिक पूँजीको विकास गर्ने ।

३.३ आन्तरिक बचत संकलन र परिचालन गर्ने ।

३.४ शिक्षा, स्वास्थ्य, पिउने पानी, तालिम, कृषि प्रसार, प्रविधि बजार व्यवस्थापन र बजार प्रणाली आदिसँग गरिबको पहुँच बढाउने ।

३.५ आय अभिवृद्धिको क्रियाकलापका लागि संस्थागत कर्जासँग गरिबको पहुँच बढाउने ।

- ३.६ परम्परागत सीपको अभिवृद्धि गर्दै लघु उद्यमबाट स्वरोजगार श्रृजना गर्ने ।
- ३.७ निर्णय प्रक्रियामा विपन्न व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष संलग्न हुन अवसर सृजना गरी उनीहरूको आत्मविश्वास बढाउँदै सशक्तिकरण गरिनुका साथै स्वावलम्बी हुन अवसर गराउने ।
- ३.८ समुदायमा आधारित संस्थालाई विधिवत् कानूनी मान्यता दिई संस्थागत विकासलाई अगाडि बढाउने ।
- ३.९ नेपाल सरकारले पहिचान गरेको गरिव घरपरिवारलाई लक्षित गरेर कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ३.१० युवा स्वरोजगार तथा गरिवी निवारण कोषसँग दोहोरो नपर्ने गरी निकटतम र समन्वयात्मक सम्बन्ध स्थापित गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

४. कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा देहायका कार्यनीतिहरूको अवलम्बन गरिनेछः

- ४.१ जिल्ला समन्वय कर्ताको नेतृत्वमा कार्यक्रम संचालन गरिने छ । यसरी संचालित कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण स्थानीय तह (गा.पा./न.पा./उपम.न.पा./महान.प) बाट गरिने छ ।
- ४.२ निर्धारित सूचकहरूको माध्यमबाट अति विपन्न परिवारको पहिचान गरिनेछ ।
- ४.३ विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई स्वेच्छिक रूपमा समूह तथा सामुदायिक संस्थामा संगठित हुन उत्प्रेरित गरिनेछ ।
- ४.४ समूह/संस्थामा संलग्न व्यक्तिहरूलाई आधारभूत तालिममा संलग्न गराइनेछ ।
- ४.५ स्वेच्छिक रूपमा सामूहिक बचत संकलन र परिचालन गर्न सक्रिय गराइनेछ ।
- ४.६ समूह/संस्थामा संलग्न व्यक्तिहरूलाई सामाजिक (शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी पोषण, वातावरण, कृषि, प्रसार, प्रविधि, सिंचाई आदि) क्रियाकलापमा संलग्न हुने अवसर श्रृजना गरी पहुँच बढाइनेछ ।
- ४.७ समूह सदस्यलाई परिचयपत्र (कार्ड) का माध्यमद्वारा प्रतिष्ठानको परिचय गराई सेवालाई सुव्यवस्थित गराइनेछ ।
- ४.८ आय अभिवृद्धिका क्रियाकलाप तथा लघु उद्यमका लागि संस्थाको माध्यमबाट समूह जमानीमा लघुकर्जा सजिलैसँग उपलब्ध गराइनेछ ।
- ४.९ सीप अभिवृद्धि तथा विकासका लागि सीप विकास तालिमहरूसँग पहुँच बढाइनेछ ।
- ४.१० कर्जा प्राप्ति पश्चात् व्यवसायलाई कुशलतापूर्वक सञ्चालन गराउन व्यवसाय व्यवस्थापन तालिममा सरिक हुने अवसर श्रृजना गरिनेछ ।
- ४.११ समूह/संस्थाका योजनाहरूलाई स्थानीय तहको सहभागितामूलक योजना प्रक्रियासँग आवद्ध गराइनेछ ।
- ४.१२ समूह/संस्था आफैले सहभागितामूलक अनुगमन गरी आफ्नो स्तर निर्धारण गर्नेछन् ।
- ४.१३ संस्थागत अनुगमन व्यवस्थालाई क्रियाशिल गराइनेछ ।

५. कार्यक्रम संचालन गर्दा देहाय अनुसार गरिनेछः

- ५.१ यो कार्यक्रमको संचालनका लागि सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयले केन्द्रमा समन्वय गर्नेछ । जिल्लामा जिल्ला समन्वय समन्वयकर्ताले केन्द्रसँग समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने छ ।

५.१(क) जिल्ला समन्वय कर्ता मार्फत स्थानीय तहमा कार्यक्रम कार्यान्वयन, समन्वय एवं सामाजिक परिचालकहरूको परिचालन गर्न कार्यक्षेत्र, स्थानीय तह र मन्त्रालय विच यस कार्यक्रमको स्रोत परिचालनलाई प्रभावकारी रूपमा मन्त्रालयले जिल्ला समन्वय समितिमा एक जना समन्वयकर्ता तोक्ने छ । समन्वयकर्ताको सेवा र शर्त मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुने छ ।

५.२ यो कार्यक्रम संचालन गर्न कार्यक्रमको लागि विनियोजित रकम मध्येबाट स्थानीय तहलाई एकमुष्ट सशर्त अनुदान पठाइने छ । जिल्ला समन्वय कर्ताको समन्वयमा प्रचलित कानून बमोजिम स्थानीय तहले रकम बाँडफाँड गरी खर्च गर्ने तथा सो को प्रतिवेदन गर्नुपर्नेछ ।

५.३ केन्द्रमा यस कार्यक्रमको समन्वयका लागि सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयको तोकिएको शाखाले सम्पर्क इकाईको रूपमा काम गर्नेछ ।

५.४ यस कार्यका लागि मन्त्रालयलाई सहयोग गर्ने गरी गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम समन्वय इकाईको व्यवस्था गरिनेछ । जसमा देहायका कर्मचारीहरू कार्यक्रम अवधिभरका लागि करारमा नियुक्त गरिनेछः-

(क) उप-सचिवस्तरको सुविधा प्राप्त गर्ने गरी कार्यक्रम संयोजक - १ जना

(ख) कार्यालय सहायक/कम्प्युटर अपरेटर (ना.सु. सरहको) - १ जना

(ग) कार्यालय सहयोगी (प्रथम स्तर) - १ जना

६. कार्यक्रम संचालनमा संलग्न निकायहरूको भूमिका:

(क) सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय मन्त्रालय

(१) कार्यक्रमको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा केन्द्रस्तरमा समन्वय तथा अन्य आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।

(२) कार्यक्रमको सम्पर्क इकाई तोक्ने । यसका लागि मन्त्रालयबाट कुनै एक शाखालाई सम्पर्क इकाईको रूपमा तोकिनेछ ।

(३) केन्द्रस्तरमा कार्यक्रम तर्जुमा एवं स्वीकृत गर्ने, प्रतिवेदन गर्ने, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय र यस्तै प्रकृतिका कार्य गर्ने अन्य निकायहरूसँग समन्वय गर्ने समीक्षा जस्ता कार्यहरू गर्नेछ ।

(ख) गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रम समन्वय इकाई

(१) सहकारी तथा गरिवी मन्त्रालयमा रहि आवश्यक कार्यहरू गर्ने ।

(२) कार्यक्रमको नियमित अनुगमन तथा रेखदेख र सुपरिवेक्षण गरी मन्त्रालयलाई आवश्यक सहयोग गर्ने ।

(३) कार्यक्रमको तर्जुमा, प्रतिवेदन तथा अन्य आवश्यक कार्यहरूका लागि सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयलाई सहयोग गर्ने ।

(४) कार्यक्षेत्रस्तर र जिल्लास्तरका तालिम, गोष्ठी संचालनका लागि मन्त्रालयलाई सहयोग गर्ने ।

(५) जिल्ला समन्वयकर्ताको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गरी बार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

(ग) अर्थ मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोग

(१) कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वय सम्बन्धमा आवश्यक सल्लाह र सुझावहरू दिने ।

(२) कार्यक्रमका लागि आवश्यक श्रोतको प्रबन्ध मिलाउने ।

(घ) जिल्ला समन्वय समिति/समन्वयकर्ता/स्थानीय तह

- (१) कार्यक्रमको समन्वय र अनुगमन गर्ने
- (२) कार्यक्रम संचालनका क्रममा आवश्यक समन्वय गर्ने । सबै कार्यक्षेत्रको प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउने ।
- (३) तोकिएको मापदण्डका आधारमा अति विपन्न परिवारहरूको छनौट गर्न सहयोग गर्ने ।
- (४) कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न स्वीकृत कार्यक्रमको अधिनमा रही कार्यक्रम लागू भएको क्षेत्रमा सभा, गोष्ठी, बैठक आदिको आयोजना गर्ने ।
- (५) जि.स.स./स्थानीय तहमा कार्यक्रम र बजेट स्वीकृतीका लागि पेश गर्ने ।
- (६) कार्यान्वयन क्षेत्रमा गैर कार्यक्रम कुन रूपमा कसरी संचालन भैरहेको छ, त्यसको अनुगमन गर्ने र स्थानीय तहसँग समन्वय राखी कार्यक्रमको समीक्षात्मक बैठक आयोजना गर्ने ।
- (७) नियमित रूपमा कार्यक्रम निरीक्षण, अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन सम्बन्धित निकाय तथा केन्द्रीयस्तरमा पठाउने ।
- (८) समूह/संस्थाहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राखी तिनीहरूबाट संचालित सामाजिक/आर्थिक/रोजगारीमूलक क्रियाकलापहरू बढाउन सहयोग पुर्याउने ।
- (९) कार्यक्रमलाई उद्देश्य अनुरूप प्रभावकारी बनाउन प्रयासरत रहने ।
- (१०) गरिवी निवारण कार्यक्रमलाई दोहोरो नपर्ने गरी संचालन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- (११) वीउ पूँजी चालु कोषको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
- (१२) कार्यरत कर्मचारीहरूको परिचालन तथा आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने । सामाजिक परिचालकहरूलाई कार्यस्थलमा खटाउने ।

७. यस कार्यक्रमको कार्यान्वयन क्षेत्र देहाय अनुसार हुनेछः

यो कार्यक्रम सबै स्थानीय तह (गा.पा./न.पा./उप न.पा./महा.न.पा) मा संचालन गरिनेछ ।

८. यस कार्यक्रम संचालन गर्दा अति विपन्न परिवार छनोटका आधार यस प्रकार हुनेछः

अति विपन्न परिवारको छनौट गर्दा निर्देशिकामा उल्लेख भएका निश्चित मापदण्डको आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तहको संयोजनमा सम्बन्धित गाउँपालिका, जिल्ला समन्वयकर्ता र स्थानीय प्रतिनिधिहरू समेत राखी निष्पक्ष ढंगले छनौट गरी सम्बन्धित गा.पा./न.पा./उपमहानगरपालिकाको कार्यालयमा प्रस्तुत गरिनेछ । सम्बन्धित स्थानीय तहले निर्णय गरेको विपन्न परिवारहरू यस कार्यालयमका लक्षित वर्ग हुने छन् । अति विपन्न परिवार छनौट प्रक्रियामा सामाजिक परिचालकले पूर्ण सहयोग गर्नु पर्नेछ । अति विपन्न परिवार छनौटका आधारहरू देहाय अनुसार हुनेछः

८.१ सम्पत्तिको स्वामित्व

(क) सम्पत्तिविहिनः

- (अ) आफ्नो घर जग्गा नभएको
- (आ) अधिया कमाएर खाने ।

- (इ) अरुको जग्गामा घर/छाप्रो बनाएर बसेको ।
 (ई) हली/कमैया जस्ता अरुमा आश्रित भै बसेका ।
- (ख) खेतीयोग्य जग्गा
 (अ) पहाडमा सिंचित २ रोपनी भन्दा घटी तथा असिंचित ५ रोपनी भन्दा घटी पाखोःबारी भएको ।
 (आ) तराईमा सिंचित ५ कठ्ठाभन्दा घटी असिंचित ८ कठ्ठाभन्दा घटी भएको ।
- (ग) घरको किसिम
 (अ) घर नै नभएको ।
 (आ) घरले ओगटेका क्षेत्रफल न्यून भएको सानो झोपडीमात्र भएको ।
 (इ) माटो स्याउला नरकट, बाँस आदिको घरको भित्ता भएको ।
 (ई) माटोको गारो वा कच्ची इटाको प्रयोग गरी बनाएको घर ।
 (उ) स्लेट पाइने स्थानमा पनि खर, फूसको छाना भएको ।
 (घ) आयस्तर:
 प्रति घर परिवारको मासिक २१०० भन्दा कम आम्दानी भएको ।

८.२ खाद्यान्न सुरक्षा र पोषण स्थिति

- (क) मुस्किलले २ छाक टार्ने गरेको ।
 (ख) आफ्नो जग्गा जमीनको आयस्तरबाट ३ महिना भन्दा बढी खान नपुग्ने ।
 (ग) महिला/बच्चाहरु कुपोषित भएको, बच्चाहरुको उमेर अनुसार उचाई र तौल नपुगेको ।

८.३ रोजगार स्थिति

- (क) मजदुरी/ज्यालामा काम गर्ने अदक्ष श्रमिकमात्र भएको ।
 (ख) अर्काको खेति/बारीमा काम गर्ने र अधिया/कमैयाको रुपमा काम गर्ने गरेको ।
 (ग) परिवारको कुनै सदस्य स्थायी रुपमा रोजगारमा नभएको ।

८.४ सामाजिक स्थिति

- (क) अशक्त, अपाङ् (अन्धो, लंगडो, दुवै हात खुट्टा नचल्ने, हात नभएको, कुँजो आदि)
 (ख) निरक्षर परिवार र केटाकेटी विद्यालय नजाने गरेको ।
 (ग) आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुविधाबाट टाढा भएको ।
 (घ) केटाकेटीको संख्या बढी भएको ।
 (ङ) चर्पि नभएको ।

८.५ नेपाल सरकारले पहिचान गरेका गरिव घरपरिवार परिचय पत्र प्राप्त गरेको ।

९. यस कार्यक्रम अन्तर्गत लक्षित परिवार छनौट गर्ने प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछः

लक्षित परिवारलाई निम्न प्रक्रियामध्ये कुनै एक तरिका अवलम्बन गरी स्थानीय तह (गा.पा./न.पा. उपमहानगरपालिका) को सिफारिसमा छनौट गर्नु पर्ने छ ।

(क) संक्षिप्त घरधुरी सर्वेक्षणबाट सबै परिवारको आधारभूत तथ्याङ्क लिने ।

(ख) सहभागितामूलक सम्पत्ति स्तरीकरण (Participatory Wealth Ranking) गर्ने ।

१०. यस कार्यक्रमका लागि सामाजिक परिचालकको व्यवस्था र भूमिका देहाय बमोजिम हुनेछः

१०.१ यस कार्यक्रमका लागि कार्यक्रम संचालित स्थानीय तहको निर्दिष्ट योग्यता पुगेको स्थायी वासिन्दा महिलालाई सामाजिक परिचालकमा नियुक्त गरी काममा लगाइने छ ।

१०.२ सामाजिक परिचालकको सेवा सुविधा तथा स्तर निर्धारण मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१०.३ सामाजिक परिचालक नयाँ नियुक्ति गर्दा वा रिक्त भई पदपूर्ति गर्नुपर्दा मन्त्रालयको सहमति लिई जिल्ला समन्वय कर्ता र सम्बन्धित स्थानीय तहको समन्वयमा नियुक्त गर्न सकिने छ ।

१०.४ सामाजिक परिचालकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) जिल्ला समन्वय कर्ता र स्थानीय तह प्रति पुर्ण जवाफदेही हुनुपर्ने ।

(ख) तोकिएका मापदण्डका आधारमा विपन्न परिवारको छनौट गर्न सघाउने ।

(ग) विपन्न परिवारलाई समूहमा आउन उत्प्रेरित गर्ने ।

(घ) समूह/संस्थाका सदस्यहरूलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरी तालिम आयोजना गर्ने ।

(ङ) समूह/संस्थाका सदस्यहरूको वचत संकलन, परिचालनमा उत्प्रेरित गर्ने, खाता, पासबुक लेखा व्यवस्थित गर्न सघाउने ।

(च) समूह/संस्थाका प्रतिभाशाली व्यक्तिहरूलाई तिनिहरूको प्रतिभा अनुसार सीपविकास प्रवर्द्धनतर्फ क्रियाशील गराउने ।

(छ) समूहलाई आय अभिवृद्धिको क्रियाकलापमा संलग्न गराउने ।

(ज) समूह/संस्थाका सदस्यहरूको आवश्यकता अनुसार कर्जाको सिफारिस गर्ने ।

(झ) कर्जाको सदुपयोगितातर्फ समूहलाई सजग गराउने र कर्जाको नियमित अनुशरण अनुगमन गर्ने ।

(ञ) समूह/संस्थाको वार्षिक योजना तर्जुमा गरी तदनुसार कार्यक्रम गर्न प्रयत्नशील रहने ।

(ट) समूह/संस्थाको योजनालाई स्थानीय तहको योजनासँग समन्वय राखी स्थानीय तहको योजनामा समावेश गर्ने, गराउने ।

(ठ) सामुदायिक क्रियाकलाप र पूर्वधार निर्माणमा समूह/संस्थाका सदस्यलाई संलग्न गराउने र विषयगत निकायहरूसँग समन्वय राखी समूह/संस्थामा कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने ।

(ड) समूह/संस्थाको नियमित बैठकमा भाग लिने र सहयोग पुर्याउने ।

(ढ) सामाजिक कुरीति हटाउन र सामाजिक जागरण ल्याउन सदैव प्रयत्नशील रहने ।

(ण) उत्कृष्ट समूह र सदस्यको पहिचान मापदण्डका आधारमा गरी पुरस्कारका लागि सिफारिस गर्ने ।

(त) सामाजिक परिचालकहरू समूह क्रियाकलापका अतिरिक्त अन्य समय गा.पा./न.पा./उप.न.पा को कार्यालयमा दैनिक हाजिरी भै काम गर्ने ।

१०.५ सामाजिक परिचालकको तलब भत्ता तथा अन्य सुविधा यस प्रकार हुनेछः

सामाजिक परिचालकले मन्त्रालयले तोक बमोजिम मासिक पारिश्रमिक पाउने छन् । तर दुर्गम भन्ना पाउने छैनन् । जिल्लामा समन्वयकर्ताको सिफारिसमा कार्यक्षेत्रबाट सामाजिक परिचालकहरु काम विशेषले जिल्ला सदरमुकाम आउदा जाँदा बन्ने तथा भ्रमण भन्ना पाउने छन् ।

११. यस कार्यक्रममा रहेको साविकको अक्षय कोषको सम्बन्धमा देहाय अनुसार गरिनेछः

यो कार्यक्रम विगतमा संचालन हुँदा परिचालन गरिएको अक्षय कोषको रकम तथा विउँ पूँजी (समूहमा लगानी गरेको ऋण समेत) रकमलाई यसै निर्देशिका अनुसार जिल्ला समन्वय समिति र समन्वयकर्ताको समन्वयमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी परिचालन गर्नेछ ।

१२. बाधा अडकाउ फुकाउने:

यस निर्देशिकाको सम्बन्धमा कुनै अस्पष्टता आएमा सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयले सो सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गरी बाधा अडकाउ फुकाउने छ ।

१३. खारेजी र बचाउ:

यस अघि जारी भएका गरिवसँग विश्वेश्वर कार्यक्रमसँग सम्बन्धित निर्देशिका तथा परिपत्रहरु खारेज गरिएका छन् । सो अनुसार यस अघि भए गरेको काम यसै निर्देशिका बमोजिम भएको मानिनेछ ।